МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФІЛОЛОГІЇ.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
РІВНЕНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

ВИПУСК XX

Рівне 2014

ББК
83 Л 43
8

Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету: Актуальні проблеми сучасної філології. Літературознавство. – Вип. XX / Ред. кол. О. Кирильчук та ін. – Рівне : РДГУ, 2014. – 153 с.

У збірнику вміщені статті, присвячені двохсотлітньому ювілею Тараса Шевченка. Матеріали збірника можуть бути використані науковцями, студентами, вчителями-словесниками.

Рекомендовано до друку Вченою радою
Рівненського держанного гуманітарного університету
(протокол № 6 від 28.02.2014 р.)

Редакційна колегія:
доктор філологічних наук, доцент **ЗАХАРЧУК І. В.** (Рівненський державний гуманітарний університет)
доктор філологічних наук, доцент **ТОМЧУК Л. В.** (Рівненський державний гуманітарний університет)
доктор філологічних наук, професор **ПОЛІЩУК Я. О.** (Київський університет ім. Б.Грінченка)
доктор філологічних наук, професор **ГНАТЮК М. І.** (Львівський національний університет ім. І.Франка)
доктор філологічних наук, професор **ГУЛЯК А. Б.** (Київський національний університет ім. Т.Шевченка)
доктор філологічних наук, професор **ІВАНИШИН П. В.** (Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І.Франка)

Наукові редактори:
кандидат філологічних наук **КРУПКА М.А.**
кандидат філологічних наук **КИРИЛЬЧУК О.М.**

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2014

Раїса Тхорук

УДК 821.161.2 – 1.09:808.5

ПРОРОЧА РИТОРИКА ШЕВЧЕНКОВОГО ПОСЛАНІЯ «І МЕРТВИМ, І ЖИВИМ…»

У статті інтерпретуються засоби створення сатиричного етосу поеми «І мертвим, і живим…», роль риторики із чіткою інтертекстуальною адресацією (пророцькі книги) у переконуванні читача та роботі зі сформованим горизонтом очікувань у звичній для романтиків темі історичного й національного розвитку. У полемічному письмі Т. Шевченка велике значення покладено на візуальні образи (метафора ярмарку). Виняткову природу обдарування поета засвідчує включення звукового (просодичного) чинника у творенні смислових напружень.

Ключові слова: *етос, пророча риторика, візуальний образ, просодичні текстуальні елементи, смислове напруження, поезія Т. Шевченка, читач.*

In article author constitutes vehicles of forming satirical and affirmative ethos of the poet ***I Mertwym, i Zhywym, i Nenarozhdennym Zemlyakam Moyim v Ukrajni i ne v Ukrajni Moye Druzhneye Poslaniye (Friendly Epistle to Dead, Alive and Not-Have-Birth Natives in the Ukraine and Out of it)*** *by Taras Shevchenko, and interprets senses of rhetoric of severe intertextual address (Books of Prophets) to pursue reader and to work with horizon of expectations in theme of historical and national development which is common for romantics. In Shevchenko's polemic escrite meaning is on visual images (metaphor of fair). Inclusion of prosodic elements in origin of sense tensions reveals rare nature of poet talent.*

Key-words: *ethos, prophetical rhetorics, visual image, prosodic textual elements, sense tention, satire, Taras Shevchenko's poetry, reader.*

Сьогодні загальним місцем стало підкріплювати свої тези арґументами, дібраними із творів Т. Шевченка. Книга «Кобзар», помножена на прожиту автором долю, на думку О. Забужко, перетворила його постать і усе із нею пов'язане на сакральний текст української культури. Все ж надмірне пошанування й захоплення часто відвертає нас від осмислення непересічного людського персонального досвіду, явленого великим талантом, та майстерності у віднайденні способів передати його іншим. Тарас Шевченко, з'явившись в українській культурі початку XIX сторіччя, як і кожен поет, мусив дбати й налагоджувати діалог із читачем; мусив створити спільне смислове поле, щоб сказане стало почутим. Сьогодні вражає тонке відчуття найдрібніших нюансів слова, яке, впливаючи на письмо, проникнення в поле омовленого Т. Шевченком досвіду робило не проблемним. Одним із засобів сказати про найсокровенніше у поета стають відсилання до й наслідування форм вислову біблійних пророчих книг. Особливо активне звернення до них дослідники спостерігають у період «трьох літ», в час осмислення політичних реалій сучасної поету України. Показовий у цьому плані текст поеми «І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм в Украйні і не в Украйні моє дружнєє посланіє».

Називаючи поему «виправною сатирою», Ю. Івакін її прочитує в рамках соціального питання, з чим я не погоджуюсь. У творі соціальне поставлене у

залежність від національного. На цьому наголошував ще І. Франко. В інтерпретаціях дослідників на широких контекстах відстежується набутий досвід поїздок Т. Шевченка по Україні та переосмислення проблематики козаччини (М. Зеров), слов'янофільства (С. Смаль-Стоцький, І. Дзюба). Політичний зміст поеми та мозаїчність багатого на приховані цитати викладу збільшує цінність коментарів шевченкознавців (В. Сімович, В. Сулима). Глосолалія (імітація й пародіювання різних ритмічно-дискурсивних практик) відзначається як характерна риса політичних поем періоду «трьох літ» багатьма дослідниками (Ю. Івакін, Н. Чамата, М. Шкандрій, Г. Клочек). Аналізуючи «Кавказ», М. Шкандрій пише: «Зміст, тон і мова поеми пародіюють імперські форми звертання: офіційні прокламації царя, хвалебні гімни на честь самодержавства та імперії, спроби раціонально пояснити «цивілізаційну» місію Росії. Демістифікуючи ці формули, поема спрямована проти всього колоніального духу /…/» [8, 221]. Власне, і в цій поемі, і в «Посланії…» багатоголосся діє в структурі протиставлення джерел: світського (й офіційного) та релігійного (біблійного), що набувають закріплених смислів – наразі, підміни та істини. Серед засобів творення комічного ще Ю. Івакін називає потенціал біблеїзмів, просторічної лексики, кліше офіційної публіцистики. Але сам список, навіть супроводжуваний встановленням функціональних смислів, не показує, як формуються механізми переконування й стратегії впливу на читача. Значення має фігура антитези, яка виписується уже протиставленням ліричного героя й інших людей, покори й «окаянності». Надалі спробую переконати, що експеримент Т. Шевченка був вишуканим і враховував тонкі емоційні нюанси.

В статті інтерпретуються засоби створення сатиричного етосу поеми, роль риторики із чіткою інтертекстуальною адресацією (пророцькі книги) у переконуванні та роботі зі сформованим горизонтом очікувань у звичній для романтиків темі історичного й національного розвитку. Як стверджують неоритори льєзької школи, «сутність етосу твору слід шукати в інтеграції всіх його елементів, в інтерференціях, конвергенціях, напруженнях, які при цьому виникають» [5, 275].

Потужної інтерференції зазнає образність книг біблійних пророків, що підказують поетові візуальні образи-метафори. Продуктивною у цьому творі Т. Шевченка стає запозичена із книги пророка Осії метафора сівби й жнив: «Засійте собі правду, жніть плід любові, розоріть собі цілину. /…/ Ви орали безбожність, жали беззаконність і їли плід брехень» (Осія 10: 12); «Вони бо сіють вітер і пожнуть бурю: на їхньому стеблі нема колосся, муки воно не вродить; а як і вродить, то чужі його поглинуть» (Осія 8: 7). В «Посланії» контекст пророчої книги й відповідна риторика дозволяють зафіксувати хронологічний початок часу гріхів, беззаконь та зречень, що названий у Тараса Шевченка «лихом».

Від пророка Ієзекіїла український поет бере такі алегорії-назви на позначення батьківщини, як «руїна», «пустеля», описи покритої «трупами» землі. Рядки поеми: «Нема на світі України, / Немає другого Дніпра»; «А що вродить? побачите, / Які будуть жнива», – засвідчують слід книги пророка Осії. Першу із наведених наразі цитат дослідники вважають за майже «темне» місце

Шевченкового твору, яке вимагає тлумачень, аби подолати жаску суть дослівного прочитання, що її ніхто не погоджується сприймати. Шукаючи підтексти, заповнюючи смислове недоокреслення еліптичного вислову автора, слушно звернутися до переспіву, який Т. Шевченко написав згодом на засланні. У ньому читаємо рядки:

Погибнеш, згинеш Україно,
Не стане знаку на землі,
А ти пишалася колись
В добрі й розкоші! (підкреслення моє. – Р.Т.) [7, 268].

Якщо погодитися читати рядок «Нема на світі України» у контексті пізнішого наслідування пророка Осії, то слід припустити, що у поемі «І мертвим, і живим» зафіксовано феномен трансформації візійного образу у словесний із надшвидким напливом емоції жаху, який словесно виражається в інтерполяції інтонацій молитовного благання, що нагло заміщуються агресивними й ущипливими характеристиками уявних винуватців.

Нема на світі України,
Немає другого Дніпра,
А ви претеся на чужину
Шукати доброго добра,
Добра святого [6, 250].

Іншими словами, перед нами постає калейдоскопічна зміна картинок, скеровуваних напливом різних потужних емоцій. Поет намагається максимально точно зімітувати цей плин, приборкати його, щоб бути спроможним розмірковувати. Все ж візуально це можна порівняти із поглядом на політичну карту, де не позначено держави Україна. Генетично, на мою думку, образ не зоровий, а слуховий; це скомплікована візія «безмовної» України, про яку нагадуватиме природа й чужі слова у вустах поетових нащадків. Наступний уступ відображає лише звукові образи «української дійсності» й потік міркувань ліричного героя.

Інакшість окреслюється завдяки біблійним метафорам сліпоти та глухоти, тобто духовних каліцтв, що рівнозначне «недолюди», «діти юродиві» із тексту поеми. Власні інтенції автора описуються і як промовляння (посланіє), і як навчання (діти), і як зцілення (від юродства, глухоти, сліпоти). Саме у цьому контексті дивною з погляду арґументацій виглядає настанова: «не шукайте, не питайте того, що немає і на небі». Суперечність буде знята лише тоді, коли «пізнання», або ж науки, трактуватимуться як погодження видимого й невидимого, мирського й трансцендентного, як вміння бачити одразу минуле, теперішнє й майбутнє. Якщо узагальнити, то як дар погоджувати власну волю із Промислом Господнім.

У творі задіяна складна система алюзій з метою створення паралелі між сакральним (церковним) та національним дискурсами. Нагадувати про біблійно-церковну літературу повинні й згадки про Страшний Суд; парафрази із послань пророків та відсилання до постатей Єремії, Ієзекиїла та Осії; епіграф. Але йдеться власне про модус – підтримувану різними засобами асоціацію із сакральною літературою (біблійною, православною, своєю). Із перерахованих

джерел добираються риторичні формули, які називаємо пророчою риторикою. Тематизація у сегменті сакрального окреслює авторські інтенції й низку правил, до яких опосередковано закликає поет. Насамперед йдеться про обачність, відповідальність, крайню правдивість та узгодження із колективними уявленнями, тяглість та дієвість яких поширюється на довгий відтинок історичного буття.

Окрім забезпечення відповідного ставлення читача до рівня розмови та класифікації теми поеми – про українську історію та ставлення до неї, пророча риторика містить і глибший потенціал. Вона забезпечує чітке протиставлення «свого» на противагу «чужому», по суті, показує, що розокремлення мусить провадитися за такими ознаками, як віра (на них вказує церковнослов'янщина, формули-парафрази із послань пророків) та вільнодумство («современні огні», йдеться про тогочасну гуманітаристику). Протиставлення західництва й слов'янства, релігійності й вільнодумства, панславізму й націоналізму назагал характерне публіцистичному дискурсу першої половини XIX сторіччя. Огляд різних течій слов'янофільства, спираючись на студії попередників, подав у книзі «Тарас Шевченко» І. Дзюба. Вчений приходить до висновку, що, критикуючи Шевченкові заклики до «відрубності», М. Драгоманов та І. Франко сприймають їх «в загальному потоці слов'янофільських фраз», поза контекстом власне поеми і не враховуючи ідейне розмаїття течій [2, 380]. Поета не трактують як самостійного мислителя, а долучають вироблені в інших дискурсах смисли, щоб пояснити образні конструкції. Та поміркуймо над тим, що Т. Шевченко не тільки критикує, а й показує світ, в якому співіснують різні картини світу у головах різних людей і кожна із цих картин історично відносна. Головну цінність відтак бачить поет в злагоді усіх «синів» однієї України ради України.

Функціональна роль синтаксичних та лексичних формул із книг біблійних пророків полягає у формуванні та підтримуванні істинних на думку автора смислів – й відповідно проектованих як істинні і для читача. Розрахунок поета не в усьому виправдав себе. Зокрема, різка критика М. Драгомановим часто використовуваних Шевченком картин Страшного Суду у статті «Шевченко, українофіли і соціалізм» свідчить, що текст поеми та висловлені автором тези можуть сприйматися за анахронічні й ігноруватимуться поза викривальними (сатиричними) настановами: «Він усе по-старому *судив* та *карав* людей і навіть усе хотів «перелякати пекло та здивувати Данта старого нашими магнатами й полупанками» [Підкреслення автора статті; 2, 357]. Якщо при визначенні жанру поеми домінує увага до пафосу викриття земляків (за будь-що), то інтерпретатори називають її сатирою, а біблеїзми засобами високого стилю. Та дивним чином утверджуються інші теми (та інший етос) при цитуванні й рецитаціях, коли представляються на публіці уривки твору. Тоді вибирається читачами одна із тез послання. Знову-таки замішання виникає через ігнорування цілості й недооцінку стрункої ієрархічності риторичних складових. Репертуар крилатих висловів (ідіом), взятих із поеми, зміщує акценти на інші смисли; їх назвав Г. Грабович «благочестивими педагогічними приписами» й «політичними рецептами» [1, 11]. Наприклад,

Та читайте,
Не минайте ані титли,
Ніже тії коми [6, 253];
В своїй хаті своя й правда,
І сила, і воля [6, 250].

Прикметно, що ті дослідники, які виокремлюють ці смислові теми та не ігнорують їх ролі, визначають жанр як політичну поему, акцентують на темах історії. Проте слід враховувати той факт, що серед сучасників Т. Шевченка теж було чимало вольтер'янців і їх рецепцію поет легко міг змоделювати. Отож, коментарі М. Драгоманова наштовхують на думку, що поет шукав погодження двох взаємовиключних картин світу (наукової та релігійної). Тоді прояснюється функція основного тропу прологу поеми – метафори ярмарку. А також мало підтриманої текстом та все ж означеної теми майбутнього.

Для політичних поем Тараса Шевченка притаманна усталена композиція, константами якої стали епіграф та філософський пролог. В поемі «І мертвим, і живим…» картина світу – малюнок ярмарку із абсурдними порядками:

Тілько я, мов окаянний,
І день, і ніч плачу
На розпуттях велелюдних,
І ніхто не бачить,
І не бачить, і не знає
Оглухли, не чують;
Кайданами міняються,
Правдою торгують.
І Господа зневажають,
Людей запрягають
В тяжкі ярма [6, 250].

Це єдина картина прологу, яка набуває рис пластичного зорового образу (візуального), тому вона має можливість домінувати в читацькій рецепції. Вона заповнює й структурує увесь художній простір: у центрі, означеному як розпуття, перебуває ліричний герой, довкола метушаться персонажі; адресант статичний, вони ж, навпаки, рухомі. Наявні лексеми «міняються», «торгують» – підстава вважати ярмарок алегорією гріховного мирського життя. Ощадність та точність у визначенні відносин дійових персонажів дозволяє визначити модус алегорії; це емблема, графічна схема якої легко запам'ятовується, як і кожна спрощена картинка.

У той час внутрішній простір автора-оповідача, що оприявнюється потоком емоційних характеристик, представляє іронічне ставлення до змальованої картини світу. Тобто вона й утверджується, і спростовується завдяки супровідному потоку оцінок, застережень, коментарів ліричного героя, які імітують процес розмірковувань. Алегорія торговиці, яку дано бачити лише «окаянному» оповідачеві, походженням із середньовіччя (Джон Баньян, Ален Рене Лесаж, вертепна драма, гоголівський сорочинський ярмарок). Нагадуючи про шлях спасіння, водночас вона відбиває ситуацію тривоги й трепету, споглядання загроз душі, загострює акценти на розмірковуваннях та цінності

суду розуму – на тезах-судженнях. В українській літературній традиції ярмарок представляє здебільшого простір ошуканства, гри із демонічним та смертю. Конвергенція із інтертекстуальним контекстом біблійного «Плачу Єремії» підказує, що на місці всезагального спочинку, щоденних змін втома / сон, смеркання / світання існує у якості іншого виміру цілком відмінна картина «велелюдних розпуть» (перехресть). Оповідач задає одразу два тлумачення побаченого: це дивний ярмарок і водночас перехрестя. Остання із алегорій накладає смислові значення ситуації вибору майбутнього. Звернемо увагу, що Т. Шевченко використовує лексему «розпуття», яка за звучанням ближча до «розпутний» (грішний), а не до «шлях». Все ж зазначу, що, на мою думку, поетові вдається при акценті на гріховності зберегти фіксацію візуального простору перехрестя, адже там розташоване символічне місце оповідача. Просодичне протиставлення польщизни / церковнослов'янщини, яке підсилило й проявило дихотомію своє / чуже (і відповідно: своя хата / чуже поле), забезпечує смислове поле, в якому «велелюддя» можна прочитати як «серед народів». Перед нами символічний базар, де зустрічаються різні нації й культури. Так отримує наповнення риторична фігура протиставлення ви / вони із виокремленою позицією мудрого спостерігача.

Метафоризація свого / чужого через вигадані об'єкти «поле» й «хата» викликають із пам'яті інший контекст: побуту на займанщині, хуторах та зимівниках поблизу Січі. Чи не тому надалі в поемі конкретизуватися буде лише територія Лівобережжя й колишнього Дикого Поля («І на Січі мудрий німець / Картопельку садить /…/» [6, 253])? Хата серед «чужого», читай дикого, поля як картина-концепт (образ) притягується за логікою теми окультурення, цивілізаційного освоєння цілинних територій, що, по суті, стає «своєю правдою» про жителів «окраїн» – українців.

Т. Шевченко пропонує картину світу, в якій потребують переназивання більшість звичних реалій та відношень. Значення набуває вміння розрізняти «свою» й «чужу» матрицю буття, що повсякчас практично демонструє поет. Опертя ж для читацького сприйняття становлять рядки, які містять описи і сприяють виникненню уявних картин. Поет покладається на гру візуального й словесного (чи звукового) чинників, підживлюючи смислове напруження. Саме візуальні образи прологу задають початкові їх обриси й фіксують точку відліку у цьому світі підмін і заміщень (ярмарку).

М. Драгоманов, характеризуючи стиль Шевченкових політичних поем, відзначив рясні цитати із Біблії, заміщення образності у темі революції на алегорії Страшного Суду, що викликало у політика щирий жаль стосовно перестарілості художніх засобів та невідповідності модерним часам. Апокаліптична образність «Посланія» все ж відрізняється від біблійної, насамперед перевагою у зображенні водної стихії (Дніпра). Рядки:

І потече сторіками
Кров у синє море
Дітей ваших… [6, 251], –

щільніше стоять до картин Шевченкового ж «Як умру, то поховайте», аніж «Об'явлення».

У тексті поеми, в якому переважають напучування й звернення, оцінки різних теорій та подій, пластичних картин, аналогічних до проаналізованої вище, небагато. Все ж кілька з них можуть завдяки тематичному зв'язку відсилати до прологової алегорії ярмарку. Наприклад, «вдавана розмова» із учнями й німцем-учителем завершується словами:

Кров'ю вона [воля] умивалась,
А спала на купах,
На козацьких вольних трупах,
Окрадених трупах! [Підкреслення моє. – Р.Т.; 6, 250].

Граматична форма епітета притаманна українській мовній системі, та сама лексема – авторський неологізм, який очуднює й підсилює смислові можливості кореня та звучність цитованих рядків довкола домінантного образу «крові» (тортур; жертви). Наразі важливо, що епітет «вписує» тему вдаваної розмови про генеалогічні пошуки козацької старшини на всесвітньому ярмарку шахрайства й підмін.

Ще одна наскрізна тема, яка постає у візуальних картинах, тортури й знущання («людей запрягають в тяжкі ярма»). Вона теж оформляється і як алегорична емблема, і як правдоподібний образок.

Доборолась Україна
До самого краю.
Гірше ляха свої діти
Її розпинають [6, 253].

Витворена картина, звісно, уявна. Та при візуалізації у центр поставлений буде хрест із прибитою до нього людиною. Конфігурація персонажів закріпить конфлікт ідеологічний: зречення громадян від своїх обов'язків перед батьківською культурою й історією. Алегорією стане персонажна функція терпіти / знущатися. Здебільшого Т. Шевченко візуалізуватиме надто жорстокі форми знущань – із практики середньовічних покарань у судовій практиці Речі Посполитої:

(1) Дознаються небожата,
Чия на вас шкура,
Та й засядуть, і премудрих
Немудрі одурять [6, 251];
(2) Не чваньтесь, з вас деруть ремінь,
А з їх, бувало, й лій топили [6, 253].

Артикуляційні й просодичні особливості стають способами ідентифікації та розрізнення світу адресатів та світу адресанта при наявній ідентичності об'єктивованої картини місця дії (що існує «десь позаду» візуальної картини-метафори). Останнє, по суті, і назване, й інтерпретоване одразу; інтерпретаційна складова має особливе значення в контексті моралістичного й політичного орієнтування читача. Двозначність такого співпокладання явна й виразна у смисловому плані: адже жанр послання вказує на домінування позиції того, «кто речет», – а це, безсумнівно, автор. І в його етосі (ставленні) ледь чи вдається розрізнити любов і ненависть, якщо пригадати прикликання «Страшного Суду». Ключем стає ідентифікація автора-оповідача із Єремією,

обрання автором пророчої іпостасі. Навряд чи проковзне від уваги читача те, що це ж ім'я має герой-гайдамака Ярема Галайда (спостереження Г. Грабовича).

У коментарях до повного зібрання творів Т. Шевченка 2002 року зафіксована перша рецепція про цей твір: «Вперше поет прочитав послання своїм знайомим й друзям на літературному вечорі у В. В. Тарновського-старшого». І з посиланням на спогади М. Білозерського зазначається: «Вас. Вас. Тарновский-отец рассказывал мне, что у него в сороковых годах в Киеве бывали литературные вечера, которые посещали Н. И. Костомаров, Вас. Мих. Белозерский и другие друзья и знакомые Тарновского, в том числе их и Шевченка. Однажды пришёл он и прочитал только что написанное им «Посланіє до земляків»». Поправлена слухачами назва вказує на виокремлення політичного змісту твору і полемічної його складової [6, 501].

Відповідні смислові напруження створює уже заголовок, який задає знайомство із твором. Тут поет обігрує відмінності сакралізованої церковнослов'янської артикуляції деяких лексем та польської просодії. Високий стиль української літературної мови починає формуватися романтиками, сучасниками Т. Шевченка, здебільшого завдяки запозиченням із церковної літератури. А сполонізовані назви реалій та георафічних назв відбивають культурний колоніальний статус, влучно зафіксований Шевченковими словами із іншого поетового твору: «на нашій не своїй землі». Таким чином інтенційно закріплюється розрив між політичною програмою (і національною мрією) та мирською реальністю. Авторський етос відповідно вкладається у спектр від патетики до іронії, визначаючи дві точки притягування й смислового уконкретнення будь-яких реалій художнього світу. Причому Т. Шевченкові вдається охопити водночас і соціальне питання (опозиція пани / люди), і світоглядне (опозиція теологічна правда / мирська наука). Ідеологічна чіткість у національному питанні залежить від впливу пророчої риторики, який стає центром творення смислів та основою ідентифікацій.

У заголовку «посланія» написано Украйна, а не Україна. Рідна авторові та його адресатам земля отримує назву за польською артикуляцією; у самій поемі натрапляємо і на українізований відповідник назви країни. Отже, іронія / сарказм у заголовку ще не надто чітко розрізнювані й відчутні категорії, іншими словами із широким діапазоном можливостей відчитування читачем. Їх ще потрібно перетворити на ідентифікуючий чинник. Цю роль покладено на просодичну антитезу. Іронічність дискурсу підтримують, на мою думку, лексеми «дружнєє» та «посланіє», «ненарожденні», що відсилають до церковнослов'янської артикуляції. Звернення до сакральних текстів, – у форматі метаплази, – долучає в єдине поле і цитату із послань апостола Івана про ненависть, масковану під любов. Вона визначає основне тематичне значення, що виступає аксіологічною оцінкою сутностей; при цьому зберігається функція забезпечення ідентифікації. Та значення має зрощення із фігурою антитези на просодичній основі.

Зведення двох просодій – польської та старослов'янської – задає іронічність в окресленні художнього світу. Центральний концепт Україна ще у

заголовку постає як соціально-політична проблема. Це земля (звідси – звертання «земляки»), що носить трансформоване під польщизну ім'я, та населення якої мало б відгукуватися на цілющу «музику» (просодію, артиуляцію) церковнослов'янщини. Розрізнення свого / чужого опускається на глибокі рівні первинних відчуттів – звуку рідної материнської мови, звучання молитви рідною мовою. Пригадайте, що в белетристиці найпростіший спосіб відрізнити «своїх» у гайдамак та козаків описувався як наказ розказати «Вірую», вимовити «паляниця» чи перехреститися.

Коментуючи формально реалізовані інтенції, не варто оминати жанрової форми, що завдяки пам'яті відсилає до євангельських апостольських послань і задає певні очікування. Листи апостолів здебільшого, як і в Т. Шевченка, завершуються загальними настановами, що спонукають до прощення й взаєморозуміння, і списком вірних, які уважаються надійними адресатами. Поет зберігає традиційну рамку листа-послання, додаючи у кінці поеми:

Обніміться ж, брати мої.
Молю вас, благаю! [6, 255].

Примирення й взаєморозуміння, відмова від ворожнечі через різні світоглядні позиції, визнання права по-своєму трактувати минуле, непіддатність на «ярмаркові» теорії й концепції, повага до усіх, хто трапляється на спільному обжитому просторі – різноспрямовуючі теми смислового поля поеми. Пророча постава автора свідчить про потребу критичного погляду та загрози нехтування будь-чийого особистого досвіду у спільному культурному просторі; саме право бути почутим освячується наслідуванням пророчої риторики.

Як бачимо, у полемічному письмі Т. Шевченка велике значення покладено на візуальні картини, вмонтовані у текст. Усі вони відображають ситуації небезпеки, страждань та тривоги. Виняткову природу обдарування поета засвідчує включення звукового (просодичного) чинника у створення смислових напружень. Риторичні фігури, що відсилають до біблійних текстів, охоплюють діапазон від цитат, парафраз, сюжетних схем та жанрових форм. Оскільки «до здібностей читача найперш належить тенденція додавати єдиний, завершений смисл сукупності метабол» [5, 275], то розпізнавання біблійних мотивів та форм, представлене у цій статті, має гіпотетичний характер, адже описує стратегії читання, що перебувають в компетенції імпліцитного читача.

Джерела:

1. Грабович Г. Шевченко як міфотворець: Семантика символів у творчості поета / Г. Грабович; Пер. з англ. С. Павличко. – К. : Рад.письменник, 1991. – 212 с.
2. Дзюба І. Тарас Шевченко. Життя і творчість / І. Дзюба. – К. : ВД «Києво-Могилянська академія», 2008. – 720 с.
3. Драгоманов М. Вибране («…мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні») / М. Драгоманов ; Упор. Р. Міщук; прим. Р. Міщук та В. Шандра. – К. : Либідь, 1991. – 688 с. («Пам'ятки історичної думки України»).

4. Івакін Ю. Коментар до «Кобзаря». Поезії до заслання / Ю. Івакін. – К. : АН УРСР, 1964.
5. Общая риторика: Пер. с фр. / Ж. Дюбуа, Ф. Пир, А. Тринон и др.; Общ. ред. и вступ. ст. А.К. Авеличева. – М.: Прогресс, 1986. – 392 с.
6. Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 12 т. / Т. Шевченко ; Редкол. : Є.П. Кирилюк (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 1989. – Т. 1: Поезія 1837-1847 рр. / Упоряд. та комент. В.С. Бородіна та ін.; Ред. В. С. Бородін. – 528 с.
7. Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 12-ти т. / Т. Шевченко ; Редкол.: Є.П. Кирилюк (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 1989. – Т. 2: Поезія 1847-1861 рр. / Упоряд. та комент. В.С. Бородіна та ін.; Ред. В.С. Бородін. – 592 с.
8. Шкандрій М. В обіймах імперії: Російська і українська літератури новітньої доби / М. Шкандрій; Пер. П. Таращук. – К. : Факт, 2004. – 496 с.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І. ***Рецептивні моделі творчості Тараса Шевченка***

Захарчук Ірина. Шевченкіана Марієтти Шагінян……. 7
Крупка Мирослава. Проза Тараса Шевченка в системі критичних інтерпретацій…… 15
Кир'янчук Богдан. Герменевтичні підходи Івана Франка в дослідженні творчості Тараса Шевченка…….….. 21
Хомеча Наталія. *«…А слава – заповідь моя»:* Тарас Шевченко у рецепції письменників перших та останніх десятиліть ХХ століття…… 29

РОЗДІЛ ІІ. ***Питання поетики творів Тараса Шевченка***

Поліщук Ярослав. Іронія і пафос: останні поезії Тараса Шевченка…… 48
Тхорук Раїса. Пророча риторика Шевченкового посланія «І мертвим, і живим…»…….. 57
Хмель Віра. Семантичний код «відьми» в однойменній поемі Шевченка…. 67
Кирильчук Олександр. «Сон» («У всякого своя доля») Тараса Шевченка у проекції постколоніального прочитання…… 73
Антипчук Надія. Пророцтво у творчості Тараса Шевченка……. 81

РОЗДІЛ ІІІ. ***Довкола Тараса Шевченка: стратегії літературної традиції***

Бестюк Ірина. Міф і антиміф російсько-народної гармошки в українській літературі періоду національного відродження: від «Капитанши» (1855) Тараса Шевченка до «Гармонії» (1933) Григорія Косинки…… 87
Криловець Наталія. Образ України в творчості Тараса Шевченка та поезії шістдесятників……. 97
Іванова (Дмитрук) Ольга. Ідеї Кирило-Мефодіївського братства як основа національної ідентичності героя оповідання «Молодість Савича» Юрія Косача……106
Кир'янчук Ігор. Контекст духовності у творчості Тараса Шевченка та Михайла Ореста……111
Миронюк Інна. Світ віруючої людини в поетичній творчості Тараса Шевченка та Богдана Бойчука……117
Усач Наталія. Образ жінки-матері в поемі Тараса Шевченка «Марія» та одноіменній повісті Уласа Самчука……126

РОЗДІЛ IV. ***Дидактичні парадигми творчості Тараса Шевченка***

Романишина Наталія. Методика вивчення епічних літературних творів із жанровою структурою фольклорних (на прикладі переказів Олени Пчілки про Тараса Шевченка)……132
Полюхович Любов. Аксіологічне наповнення методичної спадщини Бориса Степанишина……139

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ……151

Наукове видання

Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФІЛОЛОГІЇ. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Випуск XX

Упорядкування
та наукове редагування
Олександр КИРИЛЬЧУК
Мирослава КРУПКА

Комп'ютерна верстка та макет
Микола ВОЙТОВИЧ

Відповідальний за випуск
Олександр КИРИЛЬЧУК

Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету: Актуальні проблеми сучасної філології. Літературознавство. – Вип. XX / Ред. кол. О. Кирильчук та ін. – Рівне : РДГУ, 2014. – 153 с.

ББК 83
Л 43
8

Підписано до друку 11.03.2014 р.
Формат 60х84. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman Cyr.
Умови, друк. арк. 8,7. Наклад 300 прим. Зам. № 23.

Видавничі роботи:
кафедра української літератури
Рівненського державного гуманітарного університету
33001, м. Рівне, вул. Остафова, 37, каб. 407.

Друкарські роботи:
СПД Войтович М.А.
33001, Рівне, вул. Петра Могили, 28
тел (0362) 63-18-56
Свідоцтво про держреєстрацію:
Серія ВОО № 824666 від 17.07.2003 р.